

Rickard III på the Globe i London

– Skådespelarna, scenledningen, scenografen, kompositören, min regiassistent –
alla är kvinnor – och så är det *jag*. Intervju med regissören Barry Kyle

Barry Kyle har regisserat Shakespeare i över 25 år, inte bara i Stratford och London utan också i städer som Prag, Singapore och New York. I Tel Aviv gjorde han *Köpmannen i Venedig* som var "ett fascinerande jobb jag inte kunde tacka nej till". Han innehar en professur i Teater vid Louisiana State University i USA och har också undervisat vid Juilliard School i New York. Nu sätter han upp han såväl *Rickard III* som *Så tuktas en argbigga* på the Globe med en helt kvinnlig besättning. I början av sin karriär (1975) gjorde han en *Rickard III*, där han framställde England som ett mentalsjukhus. Jag träffar Barry Kyle på the Globe i London och frågar om hans första Rickard var typisk för 70-talet.

– Ja, den föddes absolut ur den tidens förhållanden. Jag var vänster-radikal, utbildad, från arbetarhem. Min far var kranförare ett par kilometer nedåt floden här (Barry Kyle pekar ut mot Themsen). Man läste Solzjenitsyns Cancerkliniken, där det finns tankar om hur den politiska oppositionen betraktades som dårskap i ett förtryckarsamhälle. Att med sådan bakgrund göra *Rickard III* i England på 70-talet skapar förutsättningar för att tolka mycket av det politiska och psykologiska sjukdomstillståndet i pjäsen.

Barry Kyle

Barry Kyle har under åren sett hur man alltmer försökt relatera Shakespeares pjäser till nutida förhållanden och han anser att detta har lett till mer än trettio års varierande tolkningar där vi har "övertolkat" Shakespeares texter. Han menar också att The Globe representerar ett försök att göra något annat, inte nödvändigtvis att gå tillbaka till en renodlad klassicism utan mot en bättre balans. Jag frågar honom vad som är viktigt nu när han sätter upp *Rickard III* på the Globe.

– En viktig sak är att vi gör *Rickard III* med en kvinnlig besättning på the

Globe i år. Skådespelarna, scenledningen, scenografen, kompositören, min regiassistent – *alla* är kvinnor – och så är det *jag*. Och för dessa kvinnor lägger jag fram denna historia om manlig psykos och om manligt förtryck. Den stora skillnaden mot en blandad ensemble är att perspektivet blir ironiskt på grund av *alla* kvinnor i centrum. I första scenen säger Rickard till Clarence "Så kan det gå när karlar styrs av kvinnfolk" – och båda dessa spelas av kvinnor utklädda till män.

– *Rickard III* är ytterligare en pjäs där kvinnor saknas. Var är alla mödrar? Jag gjorde *Kung Lear* på the Globe år 2001. Var är Lears fru? Var är Gloucesters fru? De nämns inte. Kvinnorna är antingen döda eller också utnyttjats de. De föder barn men sedan försvinner de bara. I *Rickard III* finns den fantastiska hertiginnan av York som är 80 år gammal. Hon har förlorat sin make, som har blivit torterad och avrättad, hennes äldste son Edward dör i pesten, sonen Clarence blir mördad, hennes yngste son Rutland (i pjäsen *Henrik VI*) har avrättats. Hon kan bara inte dö, hon är så förhärdad av allt som hänt henne. Den ende som fortfarande lever är sonen Rickard, som hon hatar, och som hatar *henne*, för att han klandrar henne för att han är vanskappt. I *Henrik VI* säger han: "love forswore me in my mother's womb" (I moderlivet svek mig kärleken). Han idealiserar däremot sin far, Rickard, hertigen av York, en stor gestalt i *Henrik VI*. Så det finns en verklig kvinnofientlighet i pjäsen, och det är intressant att se en sådan text gestaltas av femton kvinnor.

Barry Kyle nämner en annan sak som är viktig denna säsong på the Globe: Historiska pjäser spelas i original, så som man kan tänka sig att de spelades på Shakespeares tid. Kyle menar att vissa hatar detta sätt att spela Shakespeare, att en del regissörer inte vill sätta upp Shakespeare på the Globe, för att de inte kan göra något med pjäsen. Han tycker dock att en sådan uppsättning inte alls står i motsättning till andra, till exempel Ian McKellens film som

Kathryn Hunter som Rickard och Amanda Harris som Buckingham på the Globe sommaren 2003. Foto: Donald Cooper

utspelas på 30-talet med Rickard som fascistledare. Barry Kyle ger en bild av hur man kan ha sett på Rickard III på 1500-talet:

– *Rickard III* utspelas på 1470 – 80-tal och är skriven på 1590-talet. Pjäsen blickar tillbaka till händelser hundratjugo år tillbaka mot ett inbördeskrig, som var viktigt för den elisabetanska identiteten. Man ville inte ha den tiden tillbaka. När jag träffade ensemblen första dagen sa jag: Låt oss nu fundera kring historien. Vi tänker oss att vi idag köper tio londontidningar: The Times, The Guardian, The Telegraph, The Daily Mirror, the Sun och så vidare. Så gräver vi ner dem någonstans där de får ligga i hundra år, då någon gräver upp dem och lägger dem på bordet här, läser och försöker förstå denna dag i historia utifrån den enorma variationen av berättande i dessa tidningar. Om den bilden kan tillämpas på *Rickard III*, då är *Rickard III* en sensationstidning. Den skapar en storslagen och livfull bild av mannen som gick under för att Tudor England skulle kunna skapas. Richmond som besegrar Rickard blir på slutet av pjäsen *Henrik VI*, en förfader till de styrande på Shakespeares tid, något som de borde ha uppskattat.

– Jag har bott i USA i tio år och kan se en direkt motsvarighet där. När Shakespeare skriver *Rickard III* är det som om en nutida författare som David Mamet eller Arthur Miller i USA skulle skriva om det amerikanska inbördeskriget. Det är ungefär samma tidsrymd. Jag ser stora klyftor

Kathryn Hunter som Rickard på the Globe. Foto: Donald Cooper

i det amerikanska samhället och följer av de sår som skapades under kriget, sår som inte läkts överallt, speciellt i södern.

När vi kommer till den obligatoriska frågan om "budskap", vad Barry Kyle vill ta fram i *Rickard III*, säger han att man på the Globe inte kan tänka på samma sätt som man brukar. Man startar inte från ett budskap, för att sedan utifrån sin vision rollbesätta, komponera musik, scensätta och så vidare.

– På the Globe har vi ingen ljussättning, ingen scenografi, vi har bara den fasta inredningen – och så har vi naturen. Så det blir mer en fråga om att utforska texten och se vad som uppstår. Men naturligtvis kan man ändå peka på vissa saker. Kathryn Hunter (som spelar Rickard) och jag har hittat en kärlekshistoria i *Rickard III*. Det centrala i pjäsen har för oss blivit kärleken, perversionen av kärlek och frånvaron av kärlek. Hos Rickard märks det i hans attityd till de kvinnor han friar till, i hans attityd till sin mor och till Margaret. I scen efter scen ringar Shakespeare in Rickard genom hans attityd till kvinnor och jag tror att där finns en längtan efter att bli älskad för det han *är* och en oförmåga att förstå det. I sitt första tal säger han "Och därför – då jag ej som älskare kan kurtisera denna fina tid – har jag föresatt mig att bli en skurk och hata dessa usla nöjen". Längre har vi antagit att han menar att "ingen kommer att älska mig för att jag är en krympling", men vi bestämde oss för att det inte är sant. Hos Rickard finns helt klart en sexuell dimension, men han *kan* helt enkelt inte älska, det är någonting som fattas, men han vet inte vad.

– Pjäsen rör sig också på ett undermedvetet plan. Drömmar och mardrömmar förekommer i Shakespeares historiska skådespel, men i *Rickard III* är det mycket. Vi har Clarence dröm natten innan han dör, Rickards dröm natten innan han dör, vi har Richmonds dröm. Clarence arresteras på grund av en dröm och en profetia.

Barry Kyle stryker inga hela scener men menar att man måste göra strykningar, en stor och viktig konst han lärde av den store shakespeare-regissören John Barton i Stratford, känd som en lärd man som arbetar noggrant med Shakespeares texter. "Men han är en slaktare!" ("He is a

Kathryn Hunter som Rickard, Liza Hayden som unge hertigen av York och Laura Rogers som prinsan av Wales. Foto: Donald Cooper

butcher!"), skrattar Kyle och fortsätter:

– Jag arbetade med John i många år, först som regiassistent, sedan som medregissör. Han kunde stryka vad som helst. En gång försökte han stryka "Att vara eller inte vara ..." ur en uppsättning av *Hamlet*, för han menade att det var en upprepning, att Hamlet redan sagt det. Han kan till och med skriva perfekt pastisch, blankvers som låter precis som Shakespeare. Jag arbetade med honom i *Kung John* 1974, vi hade hög inflation i England och han försökte få pjäsen att handla om den ekonomiska krisen. Han skrev – och citera det gärna för det är en rolig och minnesvärd historia – "The price of goods soars meteor-like into the louring heavens" (priset på varor stiger blixtnabbt upp mot den mulnande himlen) Många hör förstås ingen skillnad men några kritiker gjorde det, och John fick utstå en del kritik för sitt tilltag.

– Strykningar görs hela tiden. Jag undersökte hur mycket av Shakespeares text som Kenneth Branagh använde i sin film *Henrik V*, en bra film med fantastiska skådespelare. 49 % av texten är med, resten av Shakespeares text är borta. Men när vi ser filmen, känns det ändå som om vi sett *Henrik V*.

Vi kommer in på "obekväma" scener och pjäser. Barry Kyle gör denna säsong också *Så tuktas en argbigga*, en pjäs som anses svår att spela framför allt på grund av Kates

sista monolog, som är ett försvar för den man som lyckats tukta henne, en monolog som inte ligger på någon feministisk topplista. Ofta görs den ironiskt som om hon inte menar det hon säger.

– När det gäller också *Så tuktas en argbigga* är det åter en annan situation här på the Globe. Vi gör den med femton kvinnor. Idén att göra Shakespeare med bara kvinnor föddes delvis för att the Globe var en teater där man spelade med bara män. Man vill iscensätta en helt kvinnlig föreställning där man till och med får föreställa sig mannen. Och jag antar att man på sätt och vis gör ett feministiskt uttalande, men inte alls på samma sätt som på 70-talet, då feminismen var något annat. Kvinnorna i ensemblen är inte intresserade av samma saker som då. Feminismen befinner sig inte på samma ställe, allt har kommit längre, det är inte längre konstigt att se kvinnor där då endast män fanns. Och när det gäller ensemblen har jag försökt få den bred, både när det gäller ålder och erfarenhet. Det är inte femton "babes", säger Kyle med ett leende.

– Vad gäller sista scenen i *Så tuktas en argbigga* finns tre kvinnor på scenen, Kate, Bianca och Änkan. *Två* av dem är fullständigt emot Kates syn på äktenskapet. Så även om man bara spelar texten som den står, så är hennes uttalande högst personligt, oavsett om det är ironiskt eller ärligt. Hon är helt klart mycket olycklig när pjäsen börjar, hon har blivit illa behandlad och har det besvärligt rent känslomässigt. Man måste sätta ihop allt det där och skapa något

trovärdigt, där jag som regissör kan försöka skapa en kreativitet hos alla runt om mig för att en mänsklig lösning ska träda fram på scenen.

En annan svår scen är "frier-scenen" i *Rickard III*, där Rickard friar till Lady Anne och vinner henne trots att han dödat hennes far och svärfar. (se särskild artikel). Barry Kyle tycker att den är den allra svåraste scenen hos Shakespeare över huvudtaget och menar att alla regissörer har samma problem. Han berättar om en uppsättning där Derek Jacobi spelade Rickard, och Lady Anne visade med en blinkning till publiken vid scenens slut att hon bara låtsades gå med på frieriet, för att hon var rädd.

– Det tycker jag inte är någon bra lösning, och det av två anledningar. För det första: Rickards monolog efter scenen bygger på att han tror blint på att frieriet lyckats. För det andra: Anne gifter sig faktiskt sedan med honom. Man kan invända: "Hon var inte tvungen att göra det!" Om man då säger: "Jo det var hon faktiskt," då kan man invända: "Men varför behövde han då fria?"

Barry Kyle tycker att de känslomässiga defekter som kvinnorna har i *Rickard III* är ett annat tema i hans uppsättning. Han pekar på Lady Anne, Elisabeth och Margaret, som alla är känslomässigt skadade av inbördeskriget innan pjäsen börjar. De psykologiska ärr som ett sådant krig skapar är ett tema hos Shakespeare, menar Kyle och tar även Goneril och Regan i *Kung Lear* som exempel.

– Ja jag vet att det låter lite modernt att uttrycka det i sådana termer men jag tycker Shakespeare är mångsidig när det gäller relationer mellan män och kvinnor.

Vad gäller Lady Anne kan man se det så här: Hon är känslomässigt svag men är samtidigt en modig kvinna. Hon ska föra sin svärfar till en begravning som är klart politisk. Tänk dig en stor Hamasbegravning i Palestina med gröna flaggor där man bär kistan genom folkmassor för att orsaka upplopp. Plötsligt dyker den israeliske premiärministern Ariel Sharon upp – det skulle i så fall vara Rickard i pjäsen – och folk blir helt förbluffade – de skulle ha kallat honom en riktig djävul för att han är direkt ansvarig för att ha dödat personen de ska begrava. Den känslan går att fånga på the Globe för att man kan skapa en stor bråkig politisk händelse. Lady Annes första tal är inte ett sorgetal, det är ett politiskt tal för att hon vill starta ett upplopp. Man forslar faktiskt liket till Chertsey, som ligger 40 kilometer uppåt floden och de startar från St Paul's Cathedral. Varför begraver de honom inte där? En kung av släkten York sitter på tronen och man bär en kung av släkten Lancaster genom stadens gator. Då dyker Rickard upp för att förhindra ett upplopp och lägligt nog kan han stärka sin position genom att gifta sig med svärdottern till förre kungen. När hon träffar honom kämpar hon emot, men hennes inre sår tar överhanden och hennes egen tro på att kärleken är stark. Där finns en likhet med Kate i *Argbiggan* – en evig önskan på att tro att kärleken är stark, att trots alla bevis på motsatsen tro att kärleken är möjlig i en tid när det enda som är verkligt är krig och konflikter mellan könen.

– När vi är klara med vår uppsättning kommer problemen att kvarstå. Alla som sätter upp pjäsen brottas med samma problem. Man måste hitta stöd för att skapa något som passar en själv.

Intervju och översättning Roland Heiel

Kathryn Hunter som Rickard III och Amanda Harris som Buckingham på the Globe. Foto: Donald Cooper

The Globe, London
0044 20 7401 9919
www.shakespeares-globe.org
RICHARD II spelas nu och till 27 sept.
RICHARD III spelas nu och till 27 sept.
THE TAMING OF THE SHREW 10 aug. - 28 sept.

Lyssna på Rickard III !

David Troughton gjorde stor succé hos kritik och publik med sin tolkning av titelrollen i *Rickard III* på Royal Shakespeare Company 1995 och 1996. Ett par år senare spelade han Rickard igen, i en synnerligen hörvärd audioversion i serien *Archangel Complete Shakespeare*. Han

tycker inte att det var någon svårighet att göra rollen på nytt:

– Det var en helt ny situation – en annan regissör och andra medspelare. Och medan min tolkning på scenen var mycket fysisk så hade jag bara rösten att arbeta med här.

David Troughton som Rickard på Royal Shakespeare Company. Foto: Ivan Kyncl

En annan skillnad var att vi spelade texten i sin helhet, i uppsättningen på Royal Shakespeare Company gjordes en del strykningar.

– Jag hade nytta av att ha spelat rollen på scen, det innebar att jag kunde pjäsen utan och innan. En ny upplevelse var att jag även spelade Rickard i *Henrik VI*, del två och del tre – vi spelade in alla pjäserna under en vecka i en studio i London. Fast det är framför allt kvinnorna som vinner på att man gör pjäserna i svit. Kvinnorollerna i *Rickard III* blir så mycket begripligare om man vet vad de fått vara med om i de tre föregående pjäserna.

David Troughton berättar att han blev mycket gripen när han såg Michael Boyds uppsättning av de fyra pjäserna på Royal Shakespeare Company 2001. (Där spelade förresten Davids son Sam Troughton den segrande Henry Tudor). Men han betonar att Shakespeare gör sig utmärkt väl som hörspel, i radio eller kassett/CD:

– Det enda som skådespelare har att arbeta med är orden, men vad gäller Shakespeare är de det centrala även på scen. Om vi bara gör dem rättvisa och låter lyssnarnas fantasi och föreställningsförmåga sköta resten så blir det bra.

Ännu en intervju med David Troughton finns på vår hemsida www.shakespearesallskapet.se

Intervju och översättning Kent Hägglund

Rickard III i Sverige

Enligt shakespeareexperten Nils Molin fick *Rickard III* en märklig start i vårt land. I *Shakespeare och Sverige intill 1800-talets mitt* (1931) pekar han på stora överensstämmelser mellan Shakespeares pjäs och Gustav III:s och Johan Henrik Kjellgrens libretto till operan *Gustav Vasa* (1786). Operans andra och tredje akter följer mycket nära den femte akten i *Rickard III*. Rickard motsvaras i operan av Kristian Tyrann, medan Henry Tudor har transformerats till Gustav.

Carl Gustaf af Leopold översatte på 1790-talet en scen ur pjäsen. Det var dock en dålig översättning, som enligt Molin gjordes för att illustrera Leopolds tes om att Shakespeare var ett stort natursnille som saknade förfining och omdöme. *Rickard III* översattes inte i sin helhet till svenska förrän av Carl August

Hagberg. Den publicerades i *Shakespeares Dramatiska Arbeten* 1847-1851. Första gången den framfördes på svensk scen var på Dramaten 1872, med Edward Swartz i titelrollen. Föreställningen blev inte någon succé.

Inte heller därefter har *Rickard III* blivit en flitigt spelad pjäs här. En uppsättning på Intima Teatern på Birger Jarlsgatan i Stockholm 1918 blev en stor framgång, inte minst beroende på Lars Hanssons spel i titelrollen. Men sedan dröjde det ända till 1947 innan pjäsen åter spelades i huvudstaden. Då i Alf Sjöbergs regi och åter med Lars Hansson som Rickard.

Det har gjorts åtminstone två radioteateruppsättningar. En helt vanlig av Börje Mellvig 1960 och

även ingående som ingrediens i *Rosornas krig* som sändes 1986. Där hade Anders Carlberg skrivit samman åtta shakespearepjäser (*Rickard II, Henrik IV 1 och 2, Henrik V, Henrik VI 1, 2 och 3, Rickard III*) till en elva entimmas-avsnitt lång serie.

Under 1900-talets sista två decennier sattes *Rickard III* upp sex gånger på svenska scener. Det betyder att den inte hör till de mest populära shakespearepjäserna här. Men den är en väletablerad och välkänd pjäs som många har sett och som åtskilligt fler känner till. Och kanske håller intresset för den på att öka – det faktum att den spelades förra sommaren i Vadstena och kommer att sättas upp i Roma på Gotland nu till sommaren tyder på det.

Text: Kent Hägglund